

15596.

Rh 15596 m

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186281816

3186281816

Handwritten scribble

ХЛОПСЬКА БІБЛІОТЕКА. XVII.

Роздані
Загальнонаціональний музей
Архів
No. 15596.
Роздані
Zahranicni historioz

РАДИКАЛЬНА ТАКТИКА

Часть IV.

V. РАДИКАЛИ і ПОПИ.

Написав

Іван Франко.

Ціна 5 кр

ЛЬВІВ, 1898.

Накладом редакції „Громадського Голосу“.

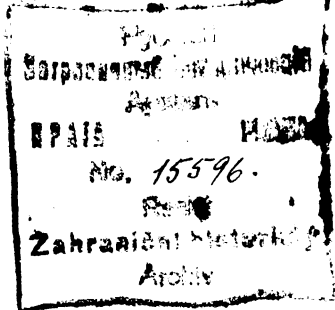
З друкарні Нар. Ст. Манецкого і Спілки
(Готель Жоржа).

Rh. 15 596 m

SK ČSSR

SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

88459

I.

Коли вірити більшій частині руських газет, то повстане радикальної партії було найбільшим нещастям для нашої галицької Русі за остатніх 30 літ, майже таким великим, як заведене фонетика в шкільних книжках або як упадок крилошанського банку. Нещасте було в тім, що та партія завела, мовляв, роздвоєне між селянством і отцями духовними і через те підкопала головну основу руського народного розвою. Радикальна партія випорпала давно забутий йосифінський патент про належитости за церковні треби і тим задала смертельну рану повазі попівства. Радикальна партія почала юдити народ против попів, а тим самим і против церкви і тим причиняє ся до винародовлення Русинів, бо руська народність найсильніше опирає ся на церкві, а церква стоїть на нашім патріотичнім духовенстві.

Але се ще найменше Могли би собі газети писати, а від того би жидівська школа не завалила ся. Але духовенство само повірило тим балаканям, признало радикалів своїми найгіршими ворогами і виповіло їм війну не на життя, а на смерть. Радикали зробили ся в очах наших понів якимись Татарами, песиголовцями, що грозять ся з'їсти все попівське насіне з корінєм. Про небезпеку радикального нашествія говорить ся в приватних товариствах, при картах і при вині, на соборчиках і на прилюдних зборах, на проповідях і на місіях. Деякі попи не обмежують ся на говореню, а беруть ся до діла. Одні перехапують принесені з почти радикальні газети, адресовані до їх парафіан, нищать їх, ховають або завертають назад без волі і відома адресатів. Інші викидають такі газети з читалень і ганьблять тих, хто читає їх. Ще інші організують у своїх селах окремі партії против радикалів, а коли до такої партії звичайно годі зібрати чесних людей, то вони збирають хоч п'яниць, злодіїв, лихварів та здирців, хрунів та підлизнів. Не давно в Тернопільщині ми бачили, як при виборі посла до ради державної всі попи з незначним виємком пішли рука в руку з хрунями, війтами і жидами голосувати на урядового кандидата, а деякі, що си-

діли в комісіях виборчих, не завагували ся навіть допустити ся огидної крадіжі голосів, огидного сфальшованя результату голосованя і народної волі, щоби тільки не допустити радикального кандидата до побіди. Під окликом: гейже на радикалів! не завагали ся наші попи і наші інтелігенти піти на нечувані доси серед Русинів підлости, на підкупуване поодиноких людей в тій цілі, щоб розбивали радикальні віча, або щоб побили радикального кандидата. Як бачимо, війна розгоріла ся в цілій її погани. Тож потрібно нам оглянути ся добре, які є властиві причини тої війни, на кілька радикали справді дали до неї причину, чи вона справді така потрібна і який може бути її кінець. Ми зробимо сей огляд спокійно, без гніву і без пристрасти, не будемо ховати помилок радикалів, не будемо щадити нікого, бо нам ходить не о чю небудь ласку, а о те, щоб пізнати, де правда, а де помилка, щоби правду признати, а з помилок навчити ся. Нам байдуже, чи наші противники також схочуть навчити ся дечого з наших слів, чи схочуть разом з нами совісним і спокійним оглядом справи причинити ся до виясненя правди. Ми підемо своїм шляхом, певні, що правда і справедливість таки побідить.

II

Поперед усього скажемо кілька слів про той закид, що радикали бунтуючи народ против попів, бунтують його тим самим против церкви, против віри, против Бога, против релігії, а через те підкопують одну з головних основ розвою руської народности.

На разі лишимо на боці те питання, чи справді радикали бунтують кого небудь. Навіть як би то було правда, що радикали бунтують народ против попів, то чи впливає з того, що вони бунтують його против церкви і против віри? Чи попи самі є церква? Ні, вони є тільки слуги церкви, а церква, то є всі вірні, отже й ті самі радикали. Чи коли я говорю, що чийсь слуга є кепський, я тим самим бунтую против господаря? Здасть ся, що се очевидна дурниця, а прецінь такі дурниці повторяють отсе вже десять літ різні покликані й непокликані оборонці вашого пошівства.

Чи попи є віра? Чи християнська віра стоїть на попах? Кілько знаємо, Христос не встановлював ніяких попів, а тільки вислав у світ апостолів і учеників, щоб учили всі народи. Найліпші з поміж тих апостолів звали себе „слугами слова“, але ніколи не вважали

себе його панамі. І завжди пізніше бувало так, що в часі упадку правдивої релігійності попівство вважало себе за одно з вірою, з церквою, уважало себе паном церкви і паном слова божого, а тільки в часі розцвіту правдивої побожності і релігійності підносило ся до того скромнішого становища: слуг слова і слуг церкви, тобто слуг того загалу, тих бідних, темних і обтяжених великим горем життя. І коли вині наше попівство отсе вже десять літ повторяє: радикали йдуть против попів, а тим самим йдуть і против віри, то по нашому се є знак его великого засліплення, знак великого упадку правдивої віри і правдиво релігійного духа — не серед народа, а серед самого нашого попівства.

Ні і ще раз ні! Не на попах стоїть християнство. Сто літ тому сказав один учений Німець, і нині можна сьміло повторити його слова: „Християнство стоїть не на попах, а на перекір попам і можна се вважати за один із доказів его великої сили, що не вважаючи на своїх попів воно простояло стілько віків.“

Ми вже показали і заявили в попередній розвідці, що радикали не виступали і не виступають ані против правдивої релігійности, ані против віри, ані против її тайн і обрядів. Як політична партія радикали не мають по-

треби вдавати ся в ті справи і займати в них якесь становище. Але як поодинокі люде, як горожане конституційної європейської держави при кінці XIX віку ми всі, радикали і нерадикали, маємо запевнену основними законами свободу думок і свободу вірувань. Вільно нам і треба навіть нам кождому і в релігійних питаннях думати, вчитися, просвічувати ся, шукати правди. Сего нам не можуть заборонити ані попи, ані біскупи, ані кардинали.

Коли наші попи, самі нераз мало освічені в справах релігії, кожде таке шуканє правди, кожду свобіднішу думку вважають за ересь, за злочин, за проступок против релігії і против свогого попівського маєстату, то тим вони тільки шкодять тій справі, котрої ніби то боронять. Бо може бути, що одна часть вірних послухає їх, а друга ні. То що тоді буде? Ті що їх послухають, будуть мусіли притлумити в собі всяке думанє про справи релігії, отже є часом заглушати у собі всяке релігійне чутє, дійдуть до того, що релігія зробить ся у них простою привичкою, пустою і мертвою формою, забобоном. Годі заперечити, що вже й нині власне такі люде є найлюбійшими овечками для великої части наших панотчиків, бо

таких найлекше водити, гонити і стригти. Але не забувайте, що се люде в ґрунті річи зовсім безрелігійні; вони вірять в попа, а не в Бога. А ті, що не схочуть слухати пона, що захочуть справді доходити до щирої релігійности, до згоди слів і думок з ділами, ті будуть окричані за єретиків і будуть мусіли відвернути ся від церкви. Чи сего бажає ся теперішнім оборонцям правовірности у нас?

І як би ще ота нагінка за радикалами була спричинена правдивою вірою правдивою релігійністю у наших попів! Власне противно! О кілько їх знаємо, значна частина їх сама ні в що не вірить, сама живе без релігії в душі, кормить ся тільки голим обрядом, держить ся церкви, як говорили давні латинські попи, *non propter Jesum, sed propter esum* (не задля Ісуса, а задля насущного хліба). Ми знаємо особисто чимало таких попів, що самі ні в що не вірячи удають страшених релігійних загорільців, гримлять на соборчиках і на проповідях против безбожників і радикалів, а по тихо говорять: „Щож, чоловік мусить жити, то й мусить грати комедію, за котру йому платять!“ Певна річ, ми знаємо і глибоко поважаємо також кількох правдиво релігійних попів, але сих швидко можна пізнати: на соборчиках і зборах вони тихі, не гримлять, на пропові-

дах їх слово нав'яне теплою любовю, у них є все і порада і підмога для вбогих, для покритих, для заблуканих. Вони не бажають стосів і Сибіру для вільнодумців, а держать ся більше Христових слів: „Хто з вас сам без гріха, нехай кине на неї каменем.“ Чи багато маємо таких попів у краю?

III.

Радикали бунтують нарід против попів, Кілько в тім правди?

Певна річ, радикали не є і ніколи не були сердечними приятелями попів — не говоримо про одиниці, а про цілу верству. Чому? Тому, бо така приязнь мусіла би бути службою попам. Попи є така верства, з котрою неможливо водити приязнь, як рівний з рівним. В відносинах кожної партії непопівської до попів можливі тільки дві дороги: або стати против попів; або піти на їх услугу. Так було з нашими народовцями, що з разу були партією світською (не попівською) і ліберальною, а задумавши привернути попів до народства зробили ся слугами поповіства і його класових інтересів і загубили по дорозі свій лібералізм. Так було з польськими людовцями, що довгий час з далека обминали попівське

питанє, відмовчували ся на тисячні попівські зачіпки, а про те таки дійшли до того, що біскупи викляли їх газету і розпочали з ними завзяту війну. Так буде з соціальними демократами, котрі в Німеччині доси щасливо (хоча не з користю для просьвітної праці партії) обминають релігійне і церковне питанє, а про те в Австрії швидше чи пізнійше будуть муєїли стати до боротьби з попівством, що вже тепер у Галичині виповіло їм війну на смерть і веде підкопи під їх організацію, закладаючи серед робітників товариства „Jedności“ та „Przyjaźni“, розкидаючи в великій масі свої газети та брошури, скликаючи збори — не говоримо вже про тиху але тим успішнійшу діяльність у сповідницях і ріжних чоловіколюбних закладах.

Отже не дурімо себе самих і не ховаймо голову в пісок! Коли радикали хочуть бути правдиво людовою, хлопською, сьвітською, непопівською, поступовою партією, то війна між ними і попівством мусить бути. Се на просьвітнім полі війна між свободою думки і доєсліду, а застоєм; на полїтичнім полі війна між правдивим, широким демократизмом, а иньшою формою шляхетчини і клясової виключности.

Радикали не лякають ся тої війни, ідуть до неї сьвідомо, в тім переконаню, що вона

замість шкоди може принести нашому народови велику користь, розбудити його до духового життя, до самостійного думання і самостійної праці. Одного тільки бажають радикали: щоб та війна вела ся достойно, як слід освіченим людям, без клевет, без лайки, без озлоблення, без денунциаций. Як велась вона доси?

Вона розпочала ся не нині і не вчора, розпочала ся тоді, коли ще не було радикалів на світі. Кожному, хто читав от хоч би книжку М. Павлика про читальні, мусить бути в живій пам'яті історія тої боротьби. Попівство розпочало її від перших хвиль нашого національного відродження. Все і всюди, де будила ся нова думка, де роздавало ся живе слово, навіть з уст одиниць-попів — загал попівства, єго світочі і верховоди ставали против, піднимали крик, уживали і надуживали своєї власти, щоби побороти, здусити новинку, скувати нового духа, заглушити нове слово. Попа Григоровича, що боронив мужиків у Стецеві, окричали єго-ж собратя-попи „божевільним Галатимом“; попа Маркіяна Шашкевича гонили з семінарії і вігнали передчасно в могилу; попа Вагилевича довели до того, що перейшов на лютеранство; під Головацький мусів довгі літа старанно крити ся з тим, що був автором острої дописи про наші відносини в „Slavische Jahr-

bücher.“ Під Осип Левіцький похваляв заборону Шашкевичевої „Русалки Дністрової“. Під Малиновський довгі літа не допускав до видрукування молитвослова нашою народною мовою і знищив рукопис Пулюя переданий йому до оцінки. Пригадаємо, яку завзяту війну провадив загал нашого повіства з першими починами світської, особливо популярно-наукової літератури на народній мові, як заїло нападав на Шевченка і інших українських писателів „Рускій Сюз“, видаваний недавно помершим кардиналом Сембратовичем, котрого в кінці „народовці“ в роді Барвінського і Вахнянина признали своїм провідником. Пригадаємо, як сказано кидали ся наші попи на перші початки реалістичної літератури, на перші проби малювати вірно жите простого люду. Пригадаємо, який гвалт підняло було наше повіство против перших проб зовсім теоретичної дискусії соціалізму на нашій мові. Пригадаємо, що майже рівночасно з першими завязками наших народніх читалень видана була з львівської консисторії куренда, котрою наказувано понам остро цензорувати всякі книжки і газети, які приходять до читальні і не допускати нічого противного вірі і повіству. Пригадаємо, що в 1879 році кількох семінаристів з руської духовної семінарії вигнано за те тільки,

що мали на вулиці розмовляти „съ нѣкимъ индивидуумомъ именемъ Франкомъ,“ як писано було дословно в їх „релгації,“ тай то ся провина звалена була на них без підстави, фальшивим доносом одного їх товариша, а пізнішого „батька Руси.“ Ми могли би понапригадувати ще довгий ряд подібних історій, але досить і тих. Вони показують, що не радикали перші розпочали війну з попами, що вони, так сказати, ще в колиці знайшли ся в розгарі тої війни.

IV.

Як воювали радикали? Чи доносами? Чи клеветами? Чи інтригами? Здасть ся, навіть найзавзятійші прихильники нашого попівства не скажуть сего. Радикали мали тільки одну дорогу — книжки і газети, прилюдне слово. Тай тут радикали не ставили відразу питання в цілім его обемі, а обмежали ся головно на тім що в своїх виданнях давали голос самим селянам виявляти свої кривди. Се був перший і найтяжший гріх радикалів, котрого попівство ніколи їм не дарує. Як то, той хлоп, котрого воно буцім тої відвоювало від польського шляхтича, котрий доси був буцім то такий послушний і покірний і так тиснув ся цілувати руки панотчикам, раптом у газетах підносить голос против тих панотчиків! Се було щось,

страшне, нечуване, болюче, щось таке, як для польської шляхти розбір Польщі.

Правда, в тих хлопських дописах на по-півські надужитя (їх зачала була, але швидко перестала поміщати також Романчукова „Бать-кѳвщина“) показано тільки надужитя і тільки деяких попів. Отже на загал попів-ства не нападано, а тільки на зіпсуті оди-ницї. Пізнійші факти, такі як реформа Василян, повинні би переконати хоч теперішніх попів, що тодішня критика радикалів була дуже не-винна і несміла і не виявляла навіть сотої части тих надужить і того зопсутя, яке потім стало ся причиною реформи. Але щож вийшло? Наше попівство замість вглянути в себе, підняло стра-шенний репет, зсолідаризувало ся з тими, на котрих у дописах нарікав сам народ, і крикнуло, що се є напади на цілий загал духовенства, на церков, на віру. Коли в яким селї попови — не наслідком газетних дописей, а наслідком его власних надужить і загальної бідности — поменшало доходів, — зараз гвалт, що в селї ши-рить са антїрелїгїйна пропаганда! Ще радика-лам не снило ся порушувати справи віри і церкви, а вже вони і їх прихвостні кричали, що ворожі духи підкопують віру в Бога, гри-міли на проповідях против безбожників і самї

того не знаючи, будили серед народа критичні думки, сумніви і тривогу.

Такий ґрунт застала радикальна партія, коли зорганізувала ся. З одного боку народ, горнучи ся до неї, мусів, так сказати, пере-скакувати через огонь попівської лайки і ворожнечі (пригадаємо тільки виступи попів на перших радикальних вічах в Коломиї і в Станіславові) і домагав ся від партії захисту, оборони, а поперед усього вияснення законних основ попівського і свого поступування; з другого боку поповіство, не дожидуючи нічого, мало вже на партію готові громи і проклятя.

Радикальна партія допустила ся одного непростимого гріха. Вона подала і пояснила народови Йосифінський патент про треби. Запереченє всіх десятиох заповідей божих не було би викликало серед нашого поповіства такої бурі. Попівство голосило, немов би від того захитали ся самі основи церкви! Яке негідне фарисейство! Яка погань! Те саме поповіство, котре і доси держить ся того патенту — але не супроти хлона, тільки супроти уряду, коли подає фасії своїх доходів за треби, — воно обурило ся страшенно, коли радикали подали селянству до рук ту одиноку доси законну основу єго позацерковних економічних відносин до попів. **Замісць поєднати ся з селянством**

на жаданю зміни сего застарілого закону, на жаданю цілковитого знесення оплат за треби, попівство силкувало ся зацитькати своїм криком радикалів, здусити їх, а дехто силкував ся навіть боронити очевидних здирств.

Не перечу, що в розпалі боротьби з уст радикалів упало не одно остре, прикре слово супроти попів. Але не забуваймо, що поваги попівства яко верстви дуже пильно боронила і боронить ц. к. поліція і прокураторія і дуже старанно конфіскує кожде хоч троха острійше против неї звернене слово. І не забуваймо, що радикали ніколи не були під такою опікою властей, що на них вільно було і навіть уважало ся заслугою писати всякі найпоганійші лайки, брехні, доноси, зогиджуваня. Ми певні, що радикали в своїй полеміці не віддали попівству і сотної части тих ладних слівцець, які з уст сьвячених і несьвячених адвокатів попівства синали ся і сиплють ся на них. І коли радикали часом уживють про деяких попів такого звороту, як „череваті патріоти“, то щож се значить супроти тих бездонно брудних і огидних лайок, які сиплють ся на радикалів з попівських газет і з казальниць! Наше попівство само викликало війну, само держить її на

низькім рівні, і самож кричить, коли в тій війні часом і йому доведеть ся покоштувати гіркої. Ми сказали би, що се не по лицарськи, ну, але для наших вояків у реверендах закони лицарського войованя мабуть не писані.

V.

Ще одно питанє. Чи справді на понах стоїть наша народня справа? Чи вони вратували нашу народність від загибелі? Чи вони тепер хочуть і можуть двигати її наперед?

Ми далекі від того, щоби відмовляти попам усякої заслуги в розвою нашого народа, але в усякім разі мусимо сказати, що ті заслуги були зовсім не такі великі. Вже само заведене християнства на Руси не було ділом поців, але князів. Христову віру заведено у нас не через поцівську проповідь, вона приняла ся не з переконаня, а так сказати, „по указу“, з наказу власти, а князі прийняли її з політичних причин. В часах перед Татарами духовенство було залежне від князів; хиба монахи відважували ся часом піднимати голос против князів, тай то не в обороні простого народа, а в обороні своїх монастирських дібр і прав. А пізнійше, під польським панованєм

хтож то, як не спольщені руські біскупи заводили унію, замикали православні церкви? Духовенство бачило упадок руського народа через брак шкіл, але хоч само їздило в каритах і справляло золоті та срібні забавки, ніколи не сягнуло до кишені, щоби де заложити руську школу. Противно, коли львівські міщане за жєбрані гроші заложили у Львові школу і шпиталь, то православний єпископ Балабан виступив як найзавзятійший ворог тої справді національної праці, перехоплював і бив студентів і вчителів, викляв пона, що відиравляв в Успенській церкві і т. д. Те саме було у Вільні і по иньших містах, де міщанські братства рвали ся до просьвіти, закладали школи, друкарні, шпиталі, і знаходили перешкоди власне з боку руських духовних. Троха инакше було в Києві, де попи, за почином Петра Могили, справді піддержали первісну братську школу і зробили з неї „академію“. Та попи ж і тут перші повернули оглоблі в иньший бік, до Московщини. В часі розбору Польщі руська народність у Галичині, на Поділю, Волині і Україні знаходила ся в найбільшій упадку. А через що? Чи не було руських біскупів, руських попів, руських монастирів? Де там! Були, тільки всі були спольщені. Бі-

скупи були шляхтичі і здавен давна привикли вважати хлопа за бидло. Вони були наскрізь Поляками, говорили і думали по польськи, а тільки до якогось часу держали ся руського обряду. Монастирі були багаті, але се були так само гнізда польщини. Василянські школи виховували тільки шляхтичів, виховували в тім самім польським дусі, що й езуїтські та піярські. Ані простий руський народ, ані руська народність не мали з тих шкіл ніякої користи. Не даром гайдамаки, руйнуючи Умань 1768 р. люто накинули ся на василянську школу і повкидали всіх школярів разом з учителями до глибокої криниці. Не даром ще геть пізніше сини руських попів у львівській семінарії кинули ся були з полінами на одного професора, що зачав викладати їм по руськи. „Przez z nim! — кричали йому ті будущі батьки Руси. — „Co to, chce nas porobić Azyatami?“ Руська мова була для них дич, азійтщина; тільки польська мова видавала ся їм гідною уст цивілізованого чоловіка.

Правда, низше сільське духовенство держало ся руської народности. Але чому? Бо за польських часів було темне, станом осьвіти майже не ріжнило ся від простого люду, — значить, і не могло відскочити від него. Але коли

в австрійських школах воно просвітіло ся троха, то зараз покинуло мову свого народа, заговорило по польськи, хоча в школах учили по німецьки, — писало по польски, по латині, аби тільки не по руськи.

Шашкевич і єго товариші зробили тут перелом, зачали писати руською народною мовою. Загал поіівства обрушив ся на них за те; духовні власти здушили їх почини. Із самих Шашкевичевих товаришів деякі замовкли, иньші почали глаголати иностранными язyki. І коли по 1848 році годі вже було обійти ся без народної мови, бодай у популярних книжочках, то якуж то науку подавав народови Наумович? Ту саму темну „хлопістику“, якою дихало і дихає доси наше поіівство, ту саму погорду для хлопської простоти, ту саму віру в чортів і духів, у силу проклятя і гомеопатії.

Се були би заслуги нашого поіівства на полі осьвіти. А на полі політики? Чи не попи і біскупи навчили наш нарід бити поклони перед кождим урядом, здавати ся на ласку з гори, ждати помилуваня там, де належалоб упоминати ся свого права? Чи не біскупи і попи завсїгди спиняли у нас почини яснійшої, рішучої, хлопської і щиронарідної політики?

Вони добивали ся прав і користей для себе, для своєї попівської кляси, а народови товкмачили, що то буде користь для цілого загалу. Скажемо коротко: не попи удержали руську народність, а хлопи. Не попівська політика піддержить і розвине далі ту народність, а хлопська, а при тім широко поступова, радикальна.

VI.

А тепер ще кілька слів на закінчене. Як нам поводити ся з попами?

Ми вже нераз зазначували і тут ще раз підносимо з натиском, що можна і треба з кожним противником воювати чесним оружєм. Хто вживав нечесного оружя, лайки, клевети, доносів і наруги, той тільки сам собі шкодить, псує свою справу. Хвилево він може виграти, але то буде гнила перемога. Ми, радикали, хочемо чесно побідити і будемо чесно бороти ся. Маємо час!

Ми маємо те переконанє, що на політичнім полі з попівством у нас не може бути згоди, що хлопська політика в багатьох суперечна з попівською. Але се ще не значить, щоби попівство мусіло кидати каменем на

хлопську політику, вважати її чимось чортівським і ворожим. Радикали не виступають против релігії, отже не жадають скасування попівства. Радикали можуть особисто шанувати многих чесних і щирих попів. Радикали думають навіть, що попівство може і повинно покинути свою попівську політику і пристати до хлопської, радикальної і правдиво національно-русської.

Чогож вимагала би така політика від нашого попівства?

Поперед усього незалежності в політичних справах. Священник повинен чути себе так само горожанином, як і его парафіянин-радикал і не повинен дати собі накидати погляди і переконання ані від консисторії, ані від староства, ані від ради повітової, ані від діди́ча. Він повинен мати поперед усього на оці добро і просвіту народа і служити тому народови своїм знанем, порадою і повагою, а не відпихати його від себе гордощами. Він повинен бути як лікар готовий на кождий поклик не тільки в духовних, але і світських справах.

Далі вимагає хлопська політика від попа солідарности з хлопами. Той найгір-

ший сук, який тепер розбиває ту солідарність — побори за тебе — мусить бути усунений. Хлопські посли мусять добивати ся скасування оплат за тебе і відповідної регуляції пошівської платні.

Далі повинні попи в своїм власнім інтересі, в інтересі церкви і народа добивати ся скасування старопольського пережитка — права патронату. Хлопи радикали радо подадуть їм руку в тім змаганю. Яке понижаюче в се право для наших попів, як сильно вяже воно найліпших поміж ними, сего не потребуємо вияснити.

В кінці ще одно бажанє. Воюючи з радикалами повинні попи старати ся пізнати їх ліпше, читати їх газети і письма, бувати на їх зборах не як вороги, а як спокійні свідки і учасники, не плести дурниць на проповідях і в розмовах, не підсувати радикалам таких слів і вчинків, у яких вони не винуваті. Тим попи самі собі шкодять, самі підривають свою повагу в народі і викликають роздрозненє. А без того можна обійти ся.

SK ČSR

ХЛОПСЬКА БІБЛОТЕКА.

Доси вийшли і продають ся в редакції
„Громадського Голосу“ ось які книжечки:

1. Страйк чи бойкот (розпродано)	2 кр.
2. Пята курія (розпродано)	2 "
3. Як пан собі біди шукав	5 "
4. Свинська конституція (розпродано)	5 "
5. Двори і хати (розпродано)	2 "
6. Радикали і радикалізм	3 "
7. Програма р. укр рад партії (розпродана).	2 "
8. Звірячий бюджет	2 "
9. Історія кожуха	2 "
10. Хлопські пісні	10 "
11. Поясненє програми р. укр. рад. партії	10 "
12. Борба руського народа за волю при Б. Хмельницькім (ще не скінчене)	10 "
13. Й. Шумлянський (ще не скінчене)	10 "
14. Радикальна тактика ч. I	3 "
15. " " ч. II	2 "
16. " " ч. III	3 "
17. " " ч. IV	3 "

3 номерів 1, 4 і 5 ладить ся друге виданє

„Громадський Голос“

виходить 2 рази на місяць і коштує річно

1 р. 50 кр.

Адрес: Львів, ул. Курнова ч. 7

m

Rh 15596